

TYBET I TUNQUIM

W PISMACH

FRYDERYKA SZEMBEKA

TYBET I TUNQUIM
W PISMACH
FRYDERYKA SZEMBEKA

2. TOM SERII

RADA NAUKOWA:

RENATA CZEKALSKA

ANNA KRASNOWOLSKA

AGNIESZKA KUCZKIEWICZ-FRAŚ

HALINA MARLEWICZ

JACEK PARTYKA

EWA SIEMIENIEC-GOŁAŚ

PAWEŁ SIWIEC

PRZEMYSŁAW TUREK

TYBET I TUNQUIM W PISMACH FRYDERYKA SZEMBEKA

OPRACOWNIE
RENATA CZEKALSKA
AGNIESZKA KUCZKIEWICZ-FRAŚ

KRAKÓW 2015

Recenzent
prof. dr hab. Adam Jelonek

Projekt okładki
Igor Stanisławski

Na okładce wykorzystano fragment buddyjskiej mandali przedstawiającej Ćakrasamwarę (malowidło na płótnie, Nepal, 1490), ze zbiorów Los Angeles County Museum of Art., nr kat. M.73.2.1 (open access)

Książka finansowana w ramach programu
Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego pod nazwą
„Narodowy Program Rozwoju Humanistyki” w latach 2013-2017

NARODOWY PROGRAM
ROZWOJU HUMANISTYKI

© Copyright Renata Czekalska i Agnieszka Kuczkiewicz-Fraś, 2015

978-83-7638-686-7 (wersja papierowa)

978-83-7638-687-4 (e-book)

<https://doi.org/10.12797/9788376386874>

KSIĘGARNIA AKADEMICKA

ul. św. Anny 6, 31-008 Kraków

tel./faks 12-431-27-43, 12-422-10-33, w. 11-67

e-mail: akademicka@akademicka.pl

<http://www.akademicka.pl>

*DECANO, A FORTVNA NOBIS MISSE,
SINE QVO NIHIL FACTVM FVISSET*

RC & AKF

Spis treści

Fryderyka Szembeka <i>Tybet...</i> i <i>Tunquim...</i>	IX
Fryderyk Szembek, <i>Tybet. Wielkie państwo w Azji</i>	1
Fryderyk Szembek, <i>Tunquim. Królestwo możne w Azji</i>	61
Nota bibliograficzna	83

Fryderyka Szembeka *Tybet...* i *Tunquim...*

1.

Przedstawiamy w tym opracowaniu dwa polskie siedemnastowieczne dzieła dotyczące dwóch różnych obszarów świata, jednak połączone kilkoma wspólnymi cechami. Obydwa są autorstwa jednego człowieka – krakowianina, ojca jezuity Fryderyka Szembeka (1575-1644), tłumacza i wydawcy pierwszych polskich publikacji o tematyce misyjnej. Obydwa powstały na podstawie relacji jezuickich misjonarzy poznających z autopsji nowe terytoria, ale zostały skomponowane przez autora, który miejsc w nich przedstawionych nigdy nie odwiedził. Obydwa stanowią pierwsze w języku polskim próby opisu odmiennych, nieznanych wzorców kulturowych metodą wyjaśniania nieznanego poprzez to, co znane i zrozumiałe (jednak często pojmowane nie przez wszystkich jednakowo, w zależności od poziomu wykształcenia czy sposobu podejścia, jak na przykład dogmaty wiary, symbole bądź zachowania symboliczne). Ponadto można także zwrócić uwagę na konstrukcyjną symetrię tytułów obu dzieł.

Chronologicznie pierwszą z dwóch wspomnianych prac ojca Szembeka jest *Tybet Wielkie Pánstwo w Azyey. Do ktorego Oycowie Societatis IESV, nie dawno przebywszy, Wiąre świętą Chrześciáńską, błédami wielkimi Pogáńskimi w nim zfałszowaną, do iey szczerości przywodzą. To iest, Krótkie opisánie zwyczáiów, nábozeństwá y Wiáry národów Tybetskich, przez iednego Kápłana tegoż Zakonu, z pism do Wielebnego Oycá swego Generalá o tym ztámtąd posłánych; á w Rzymie Drukiem świátu wszytkiemu ogłoszonych, Roku teraźniejszego 1628, publikacja wydana w Krakowie, w 1628 roku.*

W rok po *Tybecie...* w tej samej krakowskiej drukarni ojciec Szembek opublikował *Tunquim Krolestwo możne w Azyey. Do ktorego Opowiadaniu Ewangeliey Świętey, świeżo Pan Bog drogę otworzył, przez Oyce Societatis IESV. Z Relącyey w Rzymie Roku terażnieyszego 1629 ięzykiem Włoskim wydrukowany, á z Mákáo w Chinie Roku 1626. posłány, krotko opisáne od jednego Káplana tegoż Zakonu*. Jest to pionierskie w Polsce opracowanie dotyczące Tonkinu.

2.

O autorze obu dzieł, o. Fryderyku Szembeku SJ, można, na podstawie zachowanych źródeł¹, opowiadać niemal jedynie jako o ojcu jezuitcie, gdyż dostępne informacje dotyczą przede wszystkim jego działań po wstąpieniu do Towarzystwa Jezusowego. O życiu Szembeka jako człowieka świeckiego wiadomo tyle, że urodził się w 1575 roku w Krakowie jako syn Bartłomieja i Łucji z Paczków oraz że miał trzech braci i siostrę. Wiadomo również, że do Akademii Krakowskiej zapisał się w semestrze zimowym roku akademickiego 1590/91, na studia w zakresie retoryki, co potwierdza zapis informujący, iż w poczet słuchaczy Akademii wstąpił Fridericus Bartholomaei Sembeck Cracoviensis, który za wpis zapłacił 8 groszy, a ponadto że ro-

¹ Za informacje dotyczące o. Fryderyka Szembeka SJ jesteśmy wdzięczne Ojcu Profesorowi Ludwikowi Grzebienowi SJ, dzięki którego życzliwości miałyśmy możliwość skorzystania ze znajdującego się w Jego prywatnym archiwum, niepublikowanego opracowania o. dra Bronisława Natońskiego SJ (sporządzonego głównie na podstawie *Historici diarii domus professae Societatis Jesu Cracoviensis* autorstwa Jana Wielewickiego SJ, a obejmującego lata 1579-1639), a także z opracowanych przez Ojca Profesora Grzebienia (dla rozmaitych celów) biogramów Fryderyka Szembeka. Dziękujemy również Pani Małgorzacie Zajac z Biblioteki Naukowej Księży Jezuitów w Krakowie za umożliwienie nam dotarcia do materiałów znajdujących się w archiwum Ojca Profesora Grzebienia oraz nieocenioną pomoc w korzystaniu z zasobów Biblioteki.

dzina jego była wyznania kalwińskiego, gdyż na marginesie obok nazwiska dopisano: *Viperarum progenies maledicta*². Wpis znajduje się w Album Studiorum UJ III. 138 (por. Il. 1).

Christophorus Stephani Mercen'	Diet' Vulten' 9f7
Thomas Sigismundi Striber de Lepa	Diet' Graf' 9f7
Joannes Bernhardi Tzebinski de Tyebin	Diet' Posnan' 9f3
Mikl'ior Georgii Andree de Turck	Diet' Gynen' 9f3
Joannes Joannis Ipnar Cofnei	Diet' Vran' 9f3
Lamentus Mathim Mocovius de Alacor	Diet' Bloten' 9f4
Sebastianus Stanisla' Alrosij Igolomien	Diet' Coc' 9f3
Stanislaus Gregori Razy Sturci	Diet' Vulten' 9f6
Thomas Joannis Gombeli	Diet' Cusz' 9f4
Andreas Sigismundi Lurganslu	Diet' Graf' 9f4
Gabriel Stanisla' Lodovislu de Chozagunga	Diet' Vran' 9f3
Samuel Stanisla' Lodovislu de Chozagunga	Diet' Vran' 9f3
Jacobus Nicolai Ziegarsli	Diet' Graf' 9f4
Adamus Nicolai Smicinski de Smicino	Diet' Bloten' 9f3
Teofilius Mathim Lujinslu de Kowitany	Diet' Graf' 9f4
Stanislaus Stanisla' Les Graf	Diet' Cusz' 9f4
Albertus Stanisla' Alrosij Vzei	Diet' Graf' 9f3
Stanislaus Alexandri Tyrcaslu de Dembiga	Diet' Graf' 9f4
Stanislaus Mathia Rola de Rola	Diet' Lucin' 9f4
Caspar Alberti Saborius de Svindmga	Diet' Vran' 9f2
Joannes Joannis Gutere Graf	Diet' Cusz' 9f3
Albertus Sebastiani Baczilonslu de Janstow	Diet' Vlaslu' 9f3
Leonhardus Joannis Kozrzewa Gervitferus	Diet' Bloten' 9f4
Paulus Pauli Glnsli de Glnli	Diet' Bloten' 9f4
Stanislaus Nicolai Borek Sguernovius	Diet' Gynen' 9f3
Caspar Simonis Hermanus Sguernovius	Diet' Gynen' 9f3
Christophorus Stanisla' Goliari de Lucifow	Diet' Graf' 9f2
Simon Thomas Strehovsli Leopoldi	Diet' Cusz' 9f4
Elias Stanisla' Westhoff Niffenier	Diet' Vran' 9f3
Andreas Mathim Engarmy de Alacor	Diet' Bloten' 9f3
Adamus Matha Vagdonislu de Alacor	Diet' Bloten' 9f3
Isidorus Andree Schangli de Bwanig	Diet' Bloten' 9f3
Friedericus Bonifolomici Semberle Graf	Diet' Cusz' 9f3

Il. 1. Karta z Album Studiorum UJ III. 138 z nazwiskiem Fryderyka Szembeka (ostatni wpis na dole stronicy).

² *Viperarum progenies maledicta* – łac. ‘przekłète plemię zmirowe’.

Faktografia staje się o wiele bardziej szczegółowa od 1594 roku, kiedy to Fryderyk Szembek wyjeżdża do Rzymu. Tam, w Kolegium Rzymskim, w latach 1594-1597 studiuje filozofię, a następnie 2 lutego 1597 roku wstępuje do zakonu jezuitów. Później odbywa nowicjat przy kościele św. Andrzeja na Kwirynale, studiuje teologię w Kolegium Rzymskim, a w 1600 roku wraca do Polski i w Poznaniu kończy studia teologiczne. Rok później przyjmuje święcenia kapłańskie i powraca do rodzinnego Krakowa, gdzie odbywa roczne studium duchowości (tzw. trzecią probację). Następnie pełni posłannictwo zakonne w Kaliszu, Lublinie (gdzie obejmuje stanowisko profesora teologii moralnej) i Poznaniu. W Krakowie zamieszkuje ponownie w roku 1609, obejmując opieką kongregację Wniebowzięcia NMP (zrzeszającą studentów i młodszych profesorów Akademii Krakowskiej), którą w 1612 roku przenosi z kościoła św. Piotra do kościoła św. Barbary. Uroczystą profesję czterech ślubów zakonnych składa Szembek 25 lipca 1611 roku.

Działalność Szembeka w szeregach Towarzystwa Jezusowego charakteryzuje się ogromną energią i pracowitością. Szczegółowe zapisy w księgach zakonnych oraz diariusz Wielewickiego stanowią źródło informacji pozwalających dość drobiazgowo odtworzyć kolejne lata jego aktywności³. Jedną z najistotniejszych dziedzin zaangażowania Szembeka wydaje się obrona praw jezuitów do prowadzenia działalności edukacyjnej i wiążąca się z nią konieczność pozostawania w konflikcie z Akademią Krakowską. „Szembek – pisze o. Ludwik Grzebień SJ – należał [...] do grona jezuitów, którzy zdecydowanie dążyli do otwarcia w Krakowie własnych średnich szkół publicznych. Najpierw [...] opracował w 1616 projekt unii Akademii z jezu-

³ Na tej podstawie o. dr Bronisław Natoński SJ opracował wspomniane już, niepublikowane kalendarium działalności Fryderyka Szembeka, a o. prof. Ludwik Grzebień skomponował kilka jego biografów dla potrzeb różnych publikacji. Ojciec prof. Grzebień podaje także cenną informację, że Jan Wielewicki korzystał z dokładnego „Dziennika osobistego”, jaki Szembek prowadził do roku 1619. Dziennik ten się nie zachował.

itami, oparty na wzorach stosowanych na zachodzie; jego zdaniem jezuita polscy powinni mieć obok Akademii Krakowskiej własne średnie szkoły publiczne, choć bez uszczerbku dla Akademii. Miał w tej sprawie pełne poparcie króla Zygmunta III [...] i przychylność rektora Akademii Jakuba Janidły. [...] Jednak po śmierci Janidły (1619) akademicy z Jakubem Najmanowiczem [ówczesnym rektorem Akademii – przyp. red.], w odpowiedzi na plany Szembeka zawiazali porozumienie akademików, by do żadnej unii nie dopuścić. [...] W sprawie unii i o sposobach jej przeprowadzenia Szembek prowadził [...] rozmowy i dyskusje z profesorami Akademii, w tym z rektorem Najmanowiczem, ukazywał płynące stąd korzyści i rozwiązywał wskazywane trudności. Nie znajdował jednak zrozumienia dla swego stanowiska [...]. W najgorętszym okresie sporów o szkoły krakowskie, w 1626, Szembek został wicedyrektorem kolegium św. Piotra w Krakowie [...]. W styczniu 1626 udał się do Warszawy na sejm, gdzie polecał królowi sprawy szkół krakowskich [...]”⁴. Spór z Akademią nie został *de facto* nigdy rozstrzygnięty. Następca Zygmunta III, Władysław IV, był, zdaniem Szembeka, od początku zdecydowany, aby szkoły jezuickie zamknąć. Jezuita zaangażowani w rozwój szkolnictwa tworzonego niezależnie od Akademii nie porzucili jednak swej działalności. Powołując się znów na opinię o. Ludwika Grzebieńa SJ, można sądzić, że obydwa dzieła stanowiące główną treść tego opracowania także są wynikiem zaangażowania Szembeka w działania na rzecz umocnienia pozycji jezuitów w dziedzinie edukacji oraz wzrostu ich popularności wśród społeczeństwa: „Szembek – stwierdza o. Grzebień – mając prawdopodobnie nadzieję, że przyczyni się do zdobycia bardziej przychylniej opinii o jezuitach, zajął się tłumaczeniem książek na temat wschodnich misji jezuickich. Pierwszą w literaturze polskiej była publikacja o Tybecie [...] napisana po portugalsku przez Antonia de Andrade przebywającego na dworze króla Tybetu w 1624. Dru-

⁴ L. Grzebień SJ, Biogram Szembeka (wraz z bibliografią), mps, s. 2-3.

gą publikacją misyjną było tłumaczenie dzieła Juliana Baldinotti, *Tunquim* [...], również pierwsza w literaturze polskiej praca na temat Tonkinu (północnej części obecnego Wietnamu)⁵. Zatem nie bez wystarczającego uzasadnienia o. Józef Krzyszkowski SJ nazywa Szembeka „głównym obrońcą wolności nauczania”⁶.

Jednak w udokumentowanych relacjach jawi się Szembek nie tylko jako ważna postać w sporze z Akademią, ale także jako duchowny poszukujący sposobności poznawania odmiennych wzorców kulturowych, otwarty na możliwości budowania między kulturami porozumienia wolnego od ryzyka utraty własnej tożsamości. W przygotowanym przez o. dra Bronisława Natońskiego SJ obszernym kalendarium życia o. Fryderyka Szembeka (głównie na podstawie diariusza Jana Wielewickiego SJ)⁷ znajdujemy między innymi następujący fragment: „W 1624 r. przybył do [Krakowa] Jahia. Kto to był? *Ottomane Turcarum imperatori, qui ante biennium bellum Polonis intulerat, patruus erat Mustafae ibidem imperatoris Turcici frater natu maior*⁸, z matki Greczynki, nazywali go Turcy Jahia czyli Jan Chrzyciel. Jako młodzieniec dostał się on w moc księcia Etrurii. Ten gdy się dowiedział co on zaczął, dał mu staranne wychowanie, ochrzcił i dał imię: Symeon. Uważany był przez papieża i cesarza za

⁵ *Ibidem*, s. 4.

⁶ Por. J. Krzyszkowski SJ, *Pierwszy polski opis Tybetu*, „Misje Katolickie” 1933, R. 52, nr 5, s. 145.

⁷ Maszynopis opatrzony tytułem: Fryderyk Szembek SI (1675-1744), liczy 25 numerowanych stron i wydaje się niekompletny, gdyż urywa się z niewyjaśnionych powodów w roku 1642 (czyli na dwa lata przed śmiercią Szembeka). Tekst znajduje się w Krakowie, w prywatnym archiwum Ojca Profesora Ludwika Grzebienia SJ.

⁸ W tym miejscu Natoński napisał: „(tego nie mogę zrozumieć) (może był starszym bratem stryjecznym Mustafy, cesarza tureckiego???)” (B. Natoński SJ, Fryderyk Szembek SI (1675-1744), mps, s. 11. Zdanie w tłumaczeniu dosłownym (za które dziękujemy Panu prof. Jerzemu Styce) brzmi: „Starszy brat Mustafy, wówczas tureckiego władcy, był stryjem otomańskiego władcy Turków, który przed dwoma laty wszczął wojnę z Polakami”.

Nota bibliograficzna

1. Fryderyk Szembek, *Tybet Wielkie Panstwo w Azyey [...]: To iest, Krotkie opisanie zwyczaioy, nabożeństwa y Wiary narodow Tybetskich / przez iednego Kapłana tegoż Zakonu [i.e. Fryderyk Szembek] z pism do Wielebnego Oyca swego Generała o tym ztamąd posłanych, a w Rzymie Drukiem światu wszytkiemu ogłoszonych Roku terażnieyszego 1628*, Drukarnia Franciszka Cezarego, Kraków 1628; Biblioteka Jagiellońska, sygn. A2, B-G4; wersja cyfrowa dostępna online: <<http://jbc.bj.uj.edu.pl/dlibra/doccontent?id=84526>>.
2. Fryderyk Szembek, *Tvnqvim Krolestwo mozne w Azyey: Do ktorego Opowiadaniu Ewangeliy Świętey świeżo Pan Bog drogę otworzył przez Oyce Societatis Iesv, Z Relacyey w Rzymie Roku terażnieyszego 1629 ięzykiem Włoskim wydrukowany a z Makao w Chinie Roku 1626 posłany*, Drukarnia Franciszka Cezarego, Kraków 1629; Biblioteka Jagiellońska, BJ St. Dr. 311050 I; wersja cyfrowa dostępna online: <<http://jbc.bj.uj.edu.pl/dlibra/docmetadata?id=240767&from=latest>>.

Seria „Orientalia Polonica. Polskie tradycje badań nad Orientem” to krytyczne edycje zapomnianych lub mało znanych dzieł polskich uczonych i pisarzy, którzy na przestrzeni wieków zajmowali się kulturą i tradycją krajów Wschodu. W kolejnych jej tomach ukazywać się będą zarówno pisma badawcze (historyczne, teoretyczno-literackie, językoznawcze, biograficzno-dokumentalne itp.), jak i literackie (przekłady, przeróbki, adaptacje, streszczenia) w opracowaniu naukowym orientalistów z Uniwersytetu Jagiellońskiego. Seria ta swoim zakresem tematycznym obejmuje cztery kręgi kulturowe Orientu: arabski, turecki, irański i indyjski. Intencją zespołu redakcyjnego było przybliżenie czytelnikowi tej części polskiej spuścizny piśmienniczej, która – choć nierzadko zapomniana – w sposób istotny wpływała na złożony proces kształtowania się naszej tożsamości narodowej w konfrontacji z obcymi kulturami. Cyfrowe wersje prezentowanych w serii dzieł udostępnione zostały na stronie internetowej Biblioteki Jagiellońskiej pod adresem: <http://www.bj.uj.edu.pl/orientalia-polonica>.

WWW.AKADEMICKA.PL

